

SJEĆANJA NA AKADEMIKA ISTVÁNA NYOMÁRKAYA, MAĐARSKOG LINGVISTIČKOG VELIKANA ČIJI JE ŽIVOT BIO POSVEĆEN ISTRAŽIVANJU MAĐARSKO-HRVATSKIH VEZA U JEZIČNOM I KULTURNOM OZRAČJU

Akademika Nyomárkaya upoznao sam u ožujku 2002. godine. Dr. sc. Mijo Lončarić, moj mentor u izradi doktorskog rada o međimurskom dijalektu, pozvao me je na višednevno terensko istraživanje u Murakerestur čiji je cilj trebao biti dogovor o koncepciji izrade velikog dijalektološkog znanstvenog rječnika pomurskih Hrvata. Projekt je bio međunarodnog značaja, a financirao ga je Zemaljski fond za znanstveno istraživanje Mađarske. S mađarske strane došli su akademik István Nyomárkay, njegova doktorantica Erika Rácz, koja je skupila vrlo obimnu sirovu građu iz tih mjesta, i prof. dr. *István Lukács*, koji je rodom iz mađarskog Pomurja. Akademik Nyomárkay najprije je htio precizno utvrditi fonološki sustav tih govora. Taj dan mi je jedan od najdražih u mojoj znanstvenoj karijeri jer sam tada prvi puta uživo, na terenu i pred autoritetima, imao priliku obrazlagati vrlo kompliciranu strukturu samoglasničkog sustava tog dijela međimurskog dijalekta. Bilo je tu i različitih, suprotstavljenih, mišljenja u odnosu na moje prijedloge, no akademik Nyomárkay je, nakon što je pažljivo saslušao sve prijedloge, na kraju rekao da mu se moja interpretacija čini ispravnom. Za nekoliko me je dana nazvao i saopćio da me imenuje voditeljem toga projekta. Ispunilo me je to velikim ponosom i strahopoštovanjem prema povjerenom zadatku, a ne treba ni reći koliko mi je to dalo samopouzdanja za daljnji dijalektološki rad, posebice dijalektološku leksikografiju. Od tada slijedi naša vrlo intenzivna suradnja u svim fazama izrade rječnika – terenska istraživanja i mnogobrojni susreti u Budimpešti tijekom kojih smo analizirali građu. Bio je ekspert za tumačenje elemenata srednjoeuropskog identiteta Hrvatske i otkrivao mi je detalje koje nikada prije nisam imao prilike čuti. Pojave u jezičnom posuđivanju bile su mu velika strast i često sam se iznenadio kako je prepoznao korijen neke mađarske riječi u nekoj etimološki neprozirnoj kajkavskoj riječi iz nekog mjesnog govora. Preuzeo je na sebe prevođenje natuknica na njemački i mađarski jezik. Nebrojeno puta mi je ukazivao na relativnost prijevoda i praktički osuđenost na vrlo uvjetan, blago rečeno približan opis. Rječnik (*Mura menti horvát tájszótár - Rječnik pomurskih Hrvata*, Tinta Könyvikadó, Budapest 2009) ima oko 10 000 natuknica s hrvatskostandardnom, mađarskom i njemačkom stranom. Hrvatska matica iseljenika proglasila je knjigu najboljom znanstvenom monografijom u 2009. godini među knjižnom produkcijom knjiga iz hrvatskoga iseljeničtva i europskih zemalja u kojima žive pripadnici hrvatskih manjina. Tako je akademik Nyomárkay dao znatan doprinos i dijalektologiji hrvatskog jezika.

Često smo šetali potezom Budimpešte od sveučilišta Loránd Eötvös do njegova omiljenog restorana. Putem ga je mnogo ljudi pozdravljalo s najvećim poštovanjem, a njegova komunikacija bila je na razini nekadašnje srednjoeuropske aristokracije (mnogima su poznati akademikovi rukoljubi damama). U tim trenucima vidio sam kakav bi položaj trebao imati istinski znanstvenik u društvu. U ovom ću se sjećanju malo više podsjetiti na neke vrlo zanimljive detalje koje mi je ispričao na našim brojnim druženjima u Budimpešti, a koji uglavnom nisu poznati hrvatskim jezikoslovcima. Ispričao mi je da ima hrvatske pretke s majčine strane. Oni su bježeći pred Turcima (nije znao točno odrediti odakle) došli u sjevernu Ugarsku (Bor). Prezivali su se Horváth, a nakon što su dobili plemstvo, promijenili su prezime u Bori-Horváth. U međuvremenu su prešli u kalvinističku crkvu kojoj je pripadao i pokojni akademik Nyomárkay. Njegov je djed govorio i slovački jer je živio u okolici *Sátoraljaujhelyja* gdje ima mnogo Slovaka. Akademikov je otac bio poljoprivredni inženjer i nadzornik. 1941. godine zbog službe se s obitelji preselio u Elek, gradić u blizini kod mađarsko-rumunjske granice. Ovo mjesto je bilo višenacionalno (osim Mađara tu je živjelo mnogo Rumunja, Nijemaca i Srba). To je bio prvi intenzivniji akademikov dodir s jednim slavenskim jezikom, a čije je strukture već tada solidno usvojio. Nakon Eleka, njegov je otac premješten u gradić Makó, gdje je Nyomárkay pohađao pučku školu. Često mi je hvalio nekadašnji austrougarski školski sustav koji je bio dosta surov, ali je tjerao učenike da nešto i nauče. U toj je školi zbog nekog pogrešnog odgovora iz matematike dobio prvi šamar i učiteljev komentar: „*Moj imenjak? Ti si također postao bivolsko dijete?*“ (Druszám? Te is bivalyborjú vagy!). To me je podsjetilo na čestu pogrdu (*Ti bivol jaden!*) iz djetinjstva u mojem rodnom Prelogu u Međimurju. Čudio sam se nekad toj pogrđi jer je nisam čuo nigdje drugdje u Hrvatskoj (svakakav bestijarij postoji u našim pogrđama, ali za bivola još nisam čuo nigdje osim u svojem rodnom Međimurju). Sada znam da je postojanje te pogrđe posljedica hrvatsko-mađarskog jezičnog i povijesnog kontakta u Međimurju.

Godine 1947. njegova obitelj preselila se u Budimpeštu. Zanimljivo je da ga je ruski jezik u gimnaziji naučio čovjek koji je inače bio učitelj latinskog jezika, ali je ruski savršeno naučio u ratnom zarobljeništvu u Rusiji. Ruski je mladog Nyomárkaya učila i jedna Ruskinja koja se udala za Mađara. Nyomárkay je već tada tako dobro govorio ruski da ja toj učiteljici čak pomagao ispravljati maturalne radove iz ruskog jezika. Profesora Hadrovicsa, svojeg mentora i *spiritosa movensa* životnog posvećivanja područjima lingvistike (kontaktna lingvistika između mađarskog i hrvatskog jezika te povijesti hrvatskog jezika) koje su ga odveli u panteon slavistike upoznao je tako što je davao kućne poduke njegovom sinu iz ruskog jezika. Nyomárkay je bio čudo od djeteta. Rano je naučio čitati, a imao je 15 godina kad je već pročitao sve klasične mađarske autore i većinu svjetskih. Iako nije pristojno u ovoj prilici govoriti o sebi, moram istaknuti da su

me ta njegova sjećanja preplavljivala velikim emocijama jer sam u mnogim elementima iz njegova života prepoznavao i neke svoje. Svemu tome ton je davao zajednički pannoniski duh iz prve polovice 20. st. u kojem sam, tek tada sam shvatio, zakašnjelo živio u svojoj mladosti i zbog čega sam osjećao da pomalo ne pripadam svojoj generaciji. Jednom riječju, razgovori s akademikom Nyomárcayom bili su Proustovi kolačići *madelaine* koji su mi pomogli u potrazi za vlastitim „izgubljenim vremenom“.

Od 1956. do 1961. studirao je mađarski jezik i književnost te kroatistiku i srbistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. S profesorom Hadrovicem vezalo ga je i duboko prijateljstvo koje nužno proizlazi iz odnosa učitelj-učenik za koje nam je prauzor odnos između Aristotela i Platona. Akademik Nyomárcay uvijek je o svojem učitelju govorio s najvećim poštovanjem, no često ga je navodio i kao primjer pojave da vrhunski znanstvenik ne mora biti vrhunski predavač.

Godine 1965. doktorirao je s temom *A felvilágosodás szókincse a szlavóniai horvát irodalomban (Leksik prosvjetiteljstva u slavonskoj književnosti)*. U akademskoj 1973./1974. godini bio je mađarski lektor na Sveučilištu u Lenjingradu, a godinu kasnije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je pokrenuo tečaj mađarskog jezika. U toj jednoj godini naučio je hrvatski na vrlo visokoj razini. Iz Zagreba ga je Hadrovics 1975. pozvao na sveučilište Loránd Eötvös gdje je do svoje smrti radio na Katedri za slavensku filologiju na Filozofskom fakultetu. Devedesetih godina bio je gostujući profesor na Odsjeku za hungarologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Kad je došlo do raspada Jugoslavije, studenti odjela srpskohrvatskog jezika pitali su ga što da upišu u svoje dokumente (srpski ili hrvatski) kako bi dobili tzv. jezični doplat. Akademik im je bez razmišljanja rekao da upišu oboje (i srpski i hrvatski) pa će imati šansu i za dvostruki doplat.

Njegovo je prvo veće samostalno djelo *Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom) jeziku* (Budimpešta, Tankönyvkiadó, 1984.). U tom se djelu usredotočuje na prilagodbu stranih riječi u hrvatskom jeziku. Monografija je podijeljena na dva dijela: u prvom se dijelu govori o morfološkoj, a u drugom o sintaktičkoj prilagodbi, i to na uzorku latinskih riječi.

Drugo je važno njegovo djelo *Ungarische Vorbilder der Kroatischen Spracherneuerung* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.) u kojem daje iscrpni pregled mađarskog utjecaja na razvoj hrvatskoga jezika u 19. stoljeću. Osim detaljnog opisa povijesne pozadine, najveći dio monografije posvećen je hungarizmima u hrvatskom jeziku, a posebice se pozornost posvećuje kalkovima koji su nastali u 19. st. tijekom formiranja administrativne i vojne terminologije, npr. hrv. *pravni lijek* – mađ. *jogorvoslat*, hrv. *brzjav* – mađ. *sürgöny*, hrv. *desetnik* – mađ. *tizedes*. Važan je njegov zaključak da se kod mnogih kalkova ne može sa sigurnošću utvrditi je li riječ izvorno o njemačkom ili

mađarskom kalku, npr. hrv. *krasopis* – njem. *Schönschreiben* – mađ. *szépirás*, hrv. *domobran* – njem. *Landwehr* – mađ. *honvéd*. Izuzetno je značajna Nyomárkajeve detaljna razradba tvorbenih načina kojima je nastao istraživani leksik: 22 načina – 11 kategorija za složenice i 11 kategorija za izvedenice. To svjedoči da je bio iznimo vješt opisivač jezika u strukturalističkom smislu.

1996. objavio je rječnik *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen* (Budapest-Eisenstadt, Akadémiai Kiadó, Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen Kroaten). Taj rječnik od 5200 natuknica obuhvaća riječi gradišćanskohrvatskih tiskanih djela 18. i 19. stoljeća. Rječnik se drži prvobitne Hadrovicseve građe koju je znatno proširio leksikom iz područja prirodnih znanosti i društvenog života. Uz pismeno potvrđeni materijal s podacima o izvoru, taj rječnik ima i odostražni rječnik toga leksičkoga fonda.

Značajan je i Nyomárkajov *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet* (Kratka povijest hrvatskog i srpskog jezika, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007.) koji je jedini pregled povijesti hrvatskog i srpskog jezika na mađarskom jeziku.

S profesorom Hadrovicsem prerađivao je stare srpskohrvatsko-mađarske i mađarsko-srpskohrvatske rječnike te su objavili *Horvat-magyar kisszota* (Hrvatsko-mađarski rječnik, Budapest, Akadémiai Kiado, 1996.) i *Magyar-horvat kisszótá* (Mađarsko-hrvatski rječnik, Budapest, Akadémiai Kiado, 2004.).

Gotovo dva desetljeća (do pred smrt) bio je urednik uglednog časopisa *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*.

Sretao sam ga posljednjih godina na otvaranjima nekih značajnih znanstvenih skupova u Mađarskoj. Iako znatno narušena zdravlja, redovito je s velikom energijom otvarao skupove i čak držao uvodna predavanja. Bio je vjernik i mnogi se sjećaju da je govorio: „Smrt? Nje se ne bojim. To je samo prijelaz.“. To svjedoči da se smrti najmanje boje oni koji život prožive kao *kairos* (grč. **καιρός**): kao bogato, duhom i spoznajama ispunjeno, blagoslovljeno vrijeme, za razliku od onih koji žive *kronos* (grč. **κρόνος**): jednolično, prazno vrijeme kojeg se grčevito drže jer ništa nemaju u sebi i nema ih što dizati prema nebu.

Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Sátoraljaújhelyu.

Na kraju ovih sjećanja na pokojnog Akademika mogu zaključiti da nas je napustio jedan od posljednjih velikana lingvistike odgojenih na tradicijama srednjoeuropskog identiteta.

Duro Blažeka